

USKOŠKO PREBIVALSTVO V BELOKRAJNSKIH VASEH BOJANCI, MARINDOL, MILIČI IN PAUNOVIČI¹

THE RENEGADE POPULATION («USKOKI») IN THE BELA KRAJINA VILLAGES BOJANCI, MARINDOL, MILIČI AND PAUNOVIČI

Many inhabitants of the Bela krajina villages in question declare themselves as members of Orthodox church and ethnic Serbs. These are descendants of the so called Uskoki who began settling in the border territories of Slovenia and the neighbouring countries since the 15th century. The above villages were settled in the 16th century, and - unlike other parts of Slovenia - their inhabitants did not assimilate with the majority.

These villages were in the 20th century, like most of the rural territory, affected by emigration. The total number of the inhabitants of Bojanci, Marindol, Miliči and Paunoviči diminished since 1890, when it was 688, to 243 in 2002. After the WWII population in these four villages is becoming more and more heterogeneous due to mixed marriages. The article focuses on the question whether there still exist enough objective indicators of ethnic vitality for descendants of Uskoki or Serbs from these villages to be granted special minority rights.

The article deals with the settlement of Uskoki in the territory of the present Republic of Slovenia, especially the villages Bojanci, Marindol, Miliči and Paunoviči, describing the continuous settlement of these villages by Orthodox inhabitants since the 16th century. It also describes political events and life there in the 20th century. Moreover, it defines criteria for the recognition of classical minority rights and finally deals with the question whether the inhabitants of these four villages be granted special minority rights.

Keywords: Bela krajina, Uskoki, minority rights

Številni prebivalci belokranjskih vasi Bojanci, Marindol, Miliči in Paunoviči se opredeljujejo za pripadnike pravoslavne vere, narodnostno pa za Srbe. Gre za potomce Uskokov, ki so se predusem v obrobne dele Slovenije in tudi na območja sosednjih držav naseljevali od 15. stoletja naprej. Omenjene vasi so naselili v 16. stoletju in se drugače kot Uskoki v drugih delih Slovenije niso asimilirali med večinsko prebivalstvo.

Te vasi je v 20. stoletju tako kot večino podeželja prizadelo izseljevanje. Skupno število prebivalcev Bojancev, Marindola, Miličev in Paunovičev se je od leta 1890, ko so šteje 688 prebivalcev, do leta 2002 zmanjšalo na 243. Po drugi svetovni vojni so v štirih obravnavanih vaseh tudi narodnostno mešane poroke vzrok za to, da prebivalstvo teh vasi postaja čedalje bolj etnično heterogeno. Temeljno vprašanje prispevka je: ali (še) obstaja dovolj objektivnih pokazateljev etnične vitalnosti, da potomcem Uskokov oziroma Srbom iz vasi Bojanci, Marindol, Miliči in Paunoviči priznamo posebne manjšinske pravice.

Članek obravnava naselitev Uskokov na ozemlju današnje Republike Slovenije in še posebej naselitev vasi Bojanci, Marindol, Miliči in Paunoviči, s čimer je prikazana kontinuirana poselitev obravnavanih vasi s pravoslavnimi prebivalci od 16. stoletja naprej, opisuje pa tudi politično dogajanje in življenje v štirih obravnavanih vaseh v 20. stoletju. Nadalje opredeljuje kriterije za priznanje klasičnih manjšinskih pravic in končno govori o tem, ali lahko prebivalcem štirih obravnavanih vasi posebne manjšinske pravice tudi podelimo.

Ključne besede: Bela krajina, Uskoki, manjšinske pravice

NASELITEV USKOKOV V BELO KRAJINO

Bela krajina je bila, podobno kot sosednji Žumberk, v zgodovini mnogo bolj kot druge slovenske pokrajine izpostavljena migracijskim tokovom. Bela krajina in Žumberk, ki sta do 12. stoletja pripadala ogrsko-hrvaškemu kraljestvu, sta takrat prišla pod nemške plemiče (Kos 1991, 35). Bela krajina je bila redko poseljena tudi na tistih za kmetijstvo primernih območjih, ki so jih naseljevala že predslavonska ljudstva. Medtem ko so severno stran Gorjancev Slovenci naseljevali že od 7. in 8. stoletja, je bila Bela krajina med naseljevanjem Slovanov deležna predvsem maloštevilne hrvaške kolonizacije (Kos 1987, 61). Slovenci so se v te kraje v posameznih valovih naseljevali od 9. do 13. stoletja in kasneje (Kos 1987, 63). Največji val kolonizacije je v Belo krajino pljusnil po 13. stoletju (*ibid.*). Število ljudi je bilo glede na kakovost obdelovalne zemlje majhno. Meja med Kranjsko in ogrsko-hrvaškim kraljestvom se je v 14. stoletju utrdila na Kolpi, ki je bila tedaj že tudi etnična meja.²

Uskoki³ so se začeli naseljevati na območje današnje Slovenije že vsaj v 15. stoletju,⁴ ko so Turki začeli resneje ogrožati takratne balkanske države. Pred turško zasedbo ali zaradi nje so bežali številni prebivalci napadenih držav. Dokler Turki niso predstavljali neposredne grožnje takratnim avstrijskim deželam, je bilo naseljevanje beguncev neorganizirano. Ko pa so turški vpadi začeli resneje pretresati habsburške dežele, so na pobudo cesarja Ferdinanda I. Habsburškega leta 1535 ustanovili Vojno krajino z namenom obrambe habsburških dežel pred osmansko nevarnostjo.

Ferdinand I. Habsburški je leta 1535, ko je bila na območju današnje Hrvaške ustanovljena Vojna krajina, Uskokom v zameno za opravljanje vojaške službe

* * *

¹ Besedilo je prirejeno po diplomski nalogi Uskoške populacije v jugovzhodni Sloveniji, avtor Martin Tomažin, FDV, Ljubljana 2004, mentor, izr. prof. dr. Miran Komac.

² Več o kolonizaciji Bele krajine piše Kos (1987, 1991), o prisotnosti Uskokov v Beli krajini pa je pisal tudi že Valvasor v Slavi Vojvodine Kranjske (1984).

³ Ne glede na versko pripadnost se danes v Sloveniji za begunce pred Turki uporablja ime Uskoki, ki pa je razširjeno tudi na Hrvaškem – predvsem na kajkavskem področju (Terseglav 1996, 12). Pogosto so jih imenovali tudi Pribegi ali Prebegi, na Hrvaškem se je to ime uporabljalo predvsem v Slavoniji (*ibid.*). Ti imeni naj bi nastali, ker so 'uskočili' Turkom in pribežali k Hrvatom in Slovencem (Gruden 1992, 586). Za begunce se je pogosto uporabljalo tudi ime Vlahi (Terseglav 1996, 12). To ime so pred 15. stoletjem na Balkanu uporabljali pretežno za nomade romanskega izvora, šele kasneje se je izraz razširil tudi na slovanska pastirska ljudstva pravoslavne vere in celo na pastirje katolike (Terseglav 1996, 11). Še danes se v Beli krajini to ime pogosto uporablja za pravoslavne prebivalce, a se zaradi pejorativnosti umika besedi Srb (Terseglav 1996, 12). V preteklosti so bila pogosta tudi poimenovanja Bezjaki, Bunjevci, Čiči, Morlaki, Turki in martolozji, pa tudi Predavci ali Pridavci (Terseglav 1996, 9–12).

⁴ Več o selitvah Uskokov piše Terseglav (1996).

namenil zemljo in svobodo (Štih in Simoniti 1996, 181). Za dvajset let jih je oprostil vseh davkov, najemnin in desetin (Gruden 1992, 590). Pozneje so jim te privilegije še podaljševali. Biti pa so morali vedno na voljo za boj proti turškim četam. Za vojsko sposobni moške so služili kot konjeniki ali pešci in za to tudi dobivali plačo (Gruden 1992, 589). Za šest let so jih oprostili davkov, kranjski deželni glavar Kacijanar pa jim je obljubil še privilegije glede pašnikov (*ibid.*).

Na območje Žumberka so se Uskoki začeli organizirano priseljevati v tridesetih letih 16. stoletja, nekaj let za priseljevanjem v Senj. Razlog za naselitev je bil predvsem vojaško-varnostni, Žumberk pa je bil za naselitev kot obmejno območje tedanje Kranjske, ki je bilo zelo izpostavljeno turškim vpadom, zelo primeren.

Uskoke so naseljevali na izpraznjene kmetije, ki so jih zapustile družine, ki so bile žrtve turških vpadov ali pa so se na ukaz zemljiških gospodov selile v mesta.

Za začetek naseljevanja Uskokov na območje vasi Marindol v Beli krajini je pomembno leto 1546. Tega leta je poveljstvo nad uskoškimi četami prevzel hrvaški general Ivan Lenković in začel sistematično skrbeti za begunce. Lenković je med letoma 1549 in 1555 utrdil grad Pobrežje (Kos 1991, 74) in zaokrožil ozemlje okrog njega. S tem je izpolnil pogoje za naselitev prvih večjih skupin Uskokov v Beli krajini, ki so uživale vse zemljiške privilegije, dokler so le bile na voljo za boj proti Turkom. Izpraznjene kmetije na območju Marindola in Pobrežja je general Lenković podelil uskoškim skupinam, ki so poprej pribežale iz Bosne in leta tavale po Žumberku in Beli krajini (Kos 68, 114).

Prva srbska kolonija je v Marindol prišla leta 1548 iz Prilesja (Terseglav 1996, 131) in iz Pribincev (Mal, v Terseglav 1996, 22), danes slovenske vasi, ki leži med Adlešiči in Tribučami. Leta 1561, ko si je Marindol priključil Lenković, pa so se vanj naselili še pravoslavci, ki so prišli s področja Žumberka (Terseglav 1996, 131). Ta naselja so bila relativno majhna, v povprečju so štela štiri družine (*ibid.*). Na vseh Lenkovičevih zemljiščih naj bi živelo skupaj 800 Uskokov, vendar je Lenković sem štel le za služenje vojske sposobne moške, ne pa tudi njihovih družin (*ibid.*).

O naselitvi preostalih današnjih belokranjskih uskoških vasi nimamo zelo natančnih poročil, saj so v zgodovinskih virih bolj poredko omenjene. Točna letnica naselitve Bojancev ni znana. Ime Woianze se v dokumentih prvič pojavlja v urbarju iz leta 1674. So pa Bojance naselili drugi Uskoki kot Marindol. Po ustnem izročilu današnjih Bojančanov so Bojance leta 1593 naselile družine Kordić, Radojčić, Vrlinić - te so omenjene tudi na novejši spominski plošči na cerkvi v

Bojancih. Nihove potomce v Bojancih najdemo še danes, omenja pa se še rod Mirosaljca oziroma Mirosaljića, ki naj bi že zdavnaj izumrl, nanj pa spominja le še toponim Mirosaljka v Bojancih (Filipović 1970, 151; 165).

V urbarjih se do 18. stoletja ne omenjata vasi Miliči in Paunoviči, prav tako naseljeni s pravoslavnim uskoškim prebivalstvom. V starejših virih dolino Kolpe južno od Marindola najverjetneje štejejo kar pod ta kraj. Zadrug, ki so jih ustanovljali tam naseljeni Uskoki, ne štejejo za samostojna naselja. Te zadruge so se navadno imenovala po najstarejšem članu skupnosti in tako sta svoje ime najbrž dobili tudi vasi Miliči in Paunoviči. Eno zadrugo je naseljevalo tudi do pet bratov z družinami (Terseglav 1996, 131), včasih še celo več. Ob naraščanju števila prebivalstva v zadrukah so se spremenile v zaselke z več hišami in kasneje v samostojne vasi.

Poleg Bele krajine so se Uskoki na Slovenskem naselili še v dolini reke Krke in na Gorjancih, na območje Kostela, na dele Notranjske in Krasa in na posamezna območja na Štajerskem in v Prekmurju. Ker so bile te naselitve manjše in neorganizirane, se je večina teh Uskokov kmalu asimilirala s slovenskim prebivalstvom.

KAKO SE JE NA OBMOČJU SRBSKIH PRAVOSLAVNIH VASI V BELI KRAJINI OBLIKOVALA MEJA MED SLOVENIJO IN HRVAŠKO?

Vasi Marindol, Miliči in Paunoviči so bile do ukinitve Vojne krajine leta 1871 njen sestavni del, medtem ko Bojanci niso bili nikoli del Vojne krajine. Bojanci so v zgodovini spadali pod jurisdikcijo Kranjske in tudi v Kraljevini Jugoslaviji so pripadli Sloveniji oz. Ljubljanski oblasti in kasneje Dravski banovini. Po ukinitvi Vojne krajine pa so Marindol, Miliči in Paunoviči pripadli Hrvaški, kamor so spadali tudi v obdobju Kraljevine Jugoslavije. Zaradi poteka meje med tedanja vojvodino Kranjsko, ki je bila del Avstrije, in Hrvaško oziroma Ogrsko je prihajalo tudi do sporov z bansko vlado v Zagrebu. Po zgodovinskem pravu bi morale območje Žumberka in Marindola pripasti Kranjski, kateri je pripadalo pred priključitvijo Vojni krajini. Ker pa tega območja niso naseljevali Slovenci, je banska vlada v Zagrebu zahtevalo Kranjske zavračala (Županić 1912, 7-8).

Na začetku druge svetovne vojne so bili v Miličih nastanjeni tako italijanski vojaki kot hrvaški ustaši. Italijanska postojanka je bila v župnišču oziroma parohiji, ustaši pa so bili nastanjeni pri nekem domačinu. Zagreb in Rim sta se zaradi slabe povezanosti Marindola z drugim bregom Kolpe sporazumela, da bodo mejo prestavili na reko Kolpo. Tako so se ustaši že julija 1941 umaknili s tega brega Kolpe, s čimer so Italijani prebivalce teh vasi rešili pred ustaškim preganjanjem. Leta 1941 pa se je zaradi gonje ustašev proti vsemu pravoslavnemu, iz

Miličev umaknil pravoslavni duhovnik⁵. Duhovnikom v tem delu Bele krajine tako rimokatoliki kot pravoslavci rečejo pop.⁶

Po drugi svetovni vojni so Marindol, Miliči in Paunoviči najprej pripadli črnomaljskemu okraju, leta 1946 pa je na tem območju spet obveljala stara meja iz Kraljevine Jugoslavije, po kateri je Marindol pripadal Hrvaški. Takrat je bil v Miličih nekaj časa celo sedež občine. Februarja 1952 so imeli na pobudo vaščanov v vaseh Marindol, Miliči in Paunoviči referendum, na katerem so se odločali o tem, ali naj se priključijo takratni Ljudski republiki Sloveniji. S priključitvijo se v treh vaseh nista strinjala le dva volilna upravičenca. 1. aprila 1952 je bila ustanovna skupščina občine Adlešiči, na katero so tega dne uradno prenesli matične knjige in katastrski elaborat tudi za te tri srbske vasi, leta 1955 pa so celotno občino Adlešiči priključili k občini Črnomelj. Leta 1952 je v tem delu Bele krajine spet obveljala meja, ki se je tu vzpostavila v 14. stoletju.⁷

Razlogi za priključitev k Sloveniji so bili predvsem praktične narave. Pred tem – pred vojno in po njej, ko so ukinili občino Miliči – so namreč omenjene tri vasi sodile pod hrvaški občini Prilišče in Netretić, s katerima pa so imele zelo slabe povezave. Prebivalci so imeli dolgo pot do občinskega središča v Netretiću in tudi pošto so dobivali bolj poredko. Problem so bile tudi pogosto narasle vode reke Kolpe. Mostu iz teh vasi na hrvaško stran ni bilo. V bližnjih Žuničih, ki ležijo med Paunoviči in Miliči, so ga zgradili šele leta 1955. Vaščani so tudi videli, da se kraji na slovenski strani Kolpe razvijajo nekoliko hitreje od tistih na hrvaški in so se tudi zato odločili za priključitev k Sloveniji.⁸

ŠOLSTVO V BELOKRANJSKIH PRAVOSLAVNIH VASEH

Začetki šolanja v Marindolu segajo že v leto 1829 (Angelovski, Petric in Simčič 2000, 11), šola je bila tam ustanovljena leta 1878 (Ognjanović 1997, 127), v Bojancih pa leta 1890 (Krajevni leksikon Dravske banovine 1937, 120). Učni jezik v Marindolu je bil do leta 1958 srbohrvaški, na šoli v Bojancih pa je bil odvisen od učitelja. Prvi učitelj, ki je v Bojance prihajal iz Dragatuša, Tomaž Bitenc, je poučeval v slovenščini. Poučeval je ob četrkih in nedeljah, ko je imela dragatuška šola prost dan. Tudi prva redna učiteljica, doma iz Ljubljane, je poučevala v slovenšči-

* * *

⁵ Pop se je v Miliče – potem ko je preživel mučenje v ustaškem taborišču – vrnil po drugi svetovni vojni ter tam ostal do leta 1947. Potem se je do pred dobrih deset let v Miliče vozil maševat pop iz Karlovca. Ob začetku zadnje vojne na Hrvaškem je bil od tam namreč pregnan. V Bojancih, z izjemo obdobja pred drugo svetovno vojno, niso imeli svojega duhovnika. Za Bojance so leta 1934 ustanovili posebno pravoslavno parohijo (Krajevni leksikon Dravske banovine, 1937, 121). Ker v Bojancih niso imeli župnišča, je duhovnik oziroma paroh, ki je maševal v Bojancih, stanoval v Črnomlju in se vozil na obrede v Bojance. Pred tem je za duhovno oskrbo Bojančanov skrbel paroh iz Miličev.

⁶ Intervju z osebo št. 1, Adlešiči, 25. avgust 2003.

⁷ Intervju z osebo št. 1, Adlešiči, 25. avgust 2003 in intervju z osebo št. 3, Marindol, 8. september 2003.

⁸ Intervju z osebo št. 1, Adlešiči, 25. avgust 2003 in intervju z osebo št. 3, Marindol, 8. september 2003.

ni. Županić (1912, 9) piše, da je pouk na začetku prejšnjega stoletja potekal v slovenskem jeziku. Domačini se spomnijo, da so vmes poučevali v srbohrvaščini, če so po odhodu prejšnjega učitelja uspeli dobiti novega, ki je poučeval v srbohrvaščini⁹. Za narodno zavest bojanških otrok je skrbel predvsem verouk, ki so ga poučevali v srbskem jeziku (Županić 1912, 9).

Med drugo svetovno vojno so imeli Bojančani pouk v slovenščini, po vojni pa so do leta 1954 nekaj časa še poučevali v srbohrvaščini (Angelovski, Petric in Simčič 2000, 11), v Marindolu pa so imeli pouk v srbohrvaškem jeziku do leta 1958. Pogoji za delo učitelja so bili slabi, v vasi takrat namreč še ni bilo elektrike – svetili so si s petrolejkami – in vodovoda, po učne knjige je bilo treba hoditi v Karlovac, s katerim so bile slabe povezave, najbližja trgovina pa je bila v dobre tri kilometre oddaljenih Adlešičih. Občina Adlešiči in Zavod za šolstvo okraja Črnomelj sta sicer razpisala delovno mesto za učitelja v Marindolu, ki bi poučeval v srbohrvaškem jeziku, a so se vsi kandidati premislili, ko so videli, da so v vasi slabi življenjski pogoji. Poučevanje v Marindolu je nato do šolskega leta 1962/63, ko je bila šola ukinjena, prevzela Marija Krstorič, ki je poučevala v slovenskem jeziku.¹⁰

Marindolci so sicer vztrajali pri poučevanju v srbohrvaškem jeziku. Zaradi tega so takrat v Marindolu sklicali tudi vaške sestanke, pripravljen pa so imeli tudi referendum in natisnjene lističe z referendumskim vprašanjem, na katerem naj bi odločali o učnem jeziku. Ugotovili so, da izvedba referenduma ne bi bila pametna, saj bi ta Marindolce razdelil na dva dela. Eni so namreč vztrajali pri pouku v srbohrvaščini, drugi pa so bili mnenja, da je otroke bolje poslati v šolo s slovenskim učnim jezikom, kot da sploh ne obiskujejo pouka. Na poučevanje v slovenskem jeziku so pristali tudi zato, ker so otroci nadaljevali šolanje v slovenskih šolah v Črnomlju in ne v bolj oddaljenem Karlovcu.¹¹

Leta 1963 so ukinili osemletko v Adlešičih in jo preoblikovali v podružnično šolo. Takrat so povsem ukinili okoliške podružnične šole, tudi marindolsko in bojanško. Bojanški otroci danes obiskujejo šolo na Vinici, Marindolci, Miličani in Paunovičani pa podružnično v Adlešičih, naprej pa v Črnomlju.¹²

V novih šolah so bili učenci na splošno dobro sprejeti. Nekaj težav jim je tedaj delalo slabše znanje slovenščine in latinice, kar so rešili z organiziranjem dodatnega pouka. Otrokom iz Bojancev se je v spomin vtisnil neki učitelj iz Goriške, ki jih je zaradi pravoslavnega porekla pogosto zaničeval (Ognjanović 1997, 128).

* * *

⁹ Intervju z osebo št. 2, Bojanci, 1. september 2003.

¹⁰ Intervju z osebo št. 1, Adlešiči, 25. avgust 2003.

¹¹ Intervju z osebo št. 1, Adlešiči, 25. avgust 2003.

¹² Intervju z osebo št. 1, Adlešiči, 25. avgust 2003; intervju z osebo št. 2, Bojanci, 1. september 2003 in intervju z osebo št. 3, Marindol, 8. september 2003.

IZSELJEVANJE IZ BOJANCEV, MARINDOLA, MILIČEV IN PAUNOVIČEV

V Marindolu je bilo leta 1900 skupaj z vasema Miliči in Paunoviči 330 prebivalcev. Marindol, ki so mu takrat rekli tudi še Šobatovo selo ali Šobatoenci, je štel 169 ljudi, Miliči 113, Paunoviči pa 48. V Bojancih je tega leta živelo 220 ljudi. Leta 1990 so vse štiri vasi skupaj šteje 550 prebivalcev. Poleg omenjenih 550 ljudi pa je Županič (1912, 8–9) kot del srbske skupnosti štel še zaselek Vukobrati z dvema hišama – v katerem se danes pišejo enako kot pred sto leti – ki je bil že takrat del vasi Žuniči, in zaselek Čaviči na hrvaški strani Kolpe, ki je danes del vasi Mrzljaki.

V Bojancih je bil pred sto leti življenjski standard višji kot v Marindolu, in sicer zaradi boljših pogojev kmetovanja v Bojancih, pa tudi zaradi trgovske žilice, ki so jo pripisovali Bojančanom. Nekateri Bojančani so se ukvarjali s preprodajo žita in živine, ki so ju kupovali na Hrvaškem in v Beli krajini in prodajali po Kranjskem ter tja do Trsta (Županič 1912, 10). Oboji pa so se ukvarjali tudi z vinogradništvom in živinorejo (Filipović 1970, 180–181).

Ker pa vse to ni zadostovalo za dostojno življenje, so se v drugi polovici 19. stoletja začeli izseljevati. V osemdesetih letih 19. stoletja so se nekateri podali v Bosno na izgradnjo železniških prog, v devetdesetih letih pa so se tudi iz teh krajev, tako kot iz drugih delov Bele krajine, izseljevali v Ameriko. Nekaj se jih je kasneje vrnilo, večina pa je ostala v Ameriki, predvsem v okolici Pittsburgha (Filipović 1970, 183).

Če so se pred prvo svetovno vojno ljudje iz teh krajev izseljevali predvsem v Ameriko, pa je izseljevanje takoj po drugi svetovni vojni zaznamovala poleg selitve v mesta tudi selitev približno desetih družin iz Marindola, Bojancev in Paunovičev v Banat, kjer so se v vasi Gudurica naselili na domove, ki so jih zapustili pregnani vojvodinski Nemci¹³. Nekateri so tam ostali, dve družini pa sta se že kmalu vrnila na svoje domove¹⁴. Kljub napredku je te vasi po drugi svetovni vojni izseljevanje prizadelo še močneje kot prej. Mnogi so se izselili v Črnomelj, pa tudi v Novo mesto, Ljubljano in Maribor (Filipović 1970, 150).

Leta 1860 so imeli Bojanci 273 prebivalcev (Štrumbl 1991, 48), leta 1890 še 264 (Dražumerič in Terseglav 1987, 215), danes pa jih je v vseh štirih srbskih vaseh le še 243. Najbolj je izseljevanje prizadelo Miliče, ki so imeli leta 1890 161 prebivalcev (Štrumbl 1991, 49), ob zadnjem popisu pa le še 23, nekoliko manj pa Marindol in Paunoviče. Od leta 1869 se je skupno število prebivalcev v vaseh Bojanci, Marindol, Miliči in Paunoviči zmanjšalo za več kot 400 oseb (glej tabelo 1).

* * *

¹³ Intervju z osebo št. 1, Adlešiči, 25. avgust 2003 in intervju z osebo št. 2, 1. september 2003.

¹⁴ Intervju z osebo št. 2, Bojanci, 1. september 2003.

Tabela 1: Število prebivalcev obravnavanih vasi po popisih prebivalstva

Leto	1869	1880	1890	1900	1910	1931	1948	1953	1961	1966	1981	1991	2002
Število prebivalcev	686	627	688	550	503	492	452	471	398	361	304	285	243

Vir: Angelovski, Petric in Simčič 2000, 40; spletni vir¹⁵

Dve srbski družini sta konec šestdesetih let prejšnjega stoletja živeli tudi v zaselku Vukobrati, ki je od leta 1953, ko so na novo oštevilčevali naselja v Sloveniji, uradno del vasi Žuniči. Dve srbski družini sta se naselili v Perudini, vasi med Bojanci in Vinico, ena pa v Adlešičih (Filipović 1970, 154–156). Izselsevali so se – kot sem že omenil – tudi v druge kraje v Sloveniji, največ pa se jih je izselilo v bližnji Črnomelj, kjer danes najdemo priimke Bunjevac, Busić, Drakulić, Jakovac, Kordić, Milić, Paunović, Radojčić, Selaković, Stipanović, Vidnjević, Vignjević in Vrlinić (Telefonski imenik Slovenije 2003, 07 Novo mesto, 91–99), mnoge med njimi že poslovenjene.

JEZIKOVNA, NACIONALNA, VERSKA IN POLITIČNA SITUACIJA V OBRAVNAVANIH VASEH¹⁶

Jezik Srbov v Beli krajini in Žumberku po svojih značilnostih pripada vzhodnohercegovskemu narečju. Njegova osnovna značilnost je dosledna raba štokavščine, zaznamujeta pa ga tudi ijekavska izgovorjava z elementi ikavskega in ekavskega govora. Slednjega je verjetno treba pripisati vplivom slovenščine (Filipović 1970, 170) in dejstvu, da so prebivalci Marindola, Miličev in Paunovičev imeli pred drugo svetovno vojno pouk v srbskem knjižnem jeziku in srbske učitelje, ki so govorili v ekavski knjižni normi, podobno pa je bilo tudi v Bojancih. Danes ijekavski in jekavski govor nista dosledna, temveč se mešata z ekavščino. Poleg navedenega je k temu verjetno prispeval tudi današnji ljudski jezik v pravoslavni cerkvi, saj so molitveniki prevedeni v sodobni srbski knjižni jezik z ekavsko izgovorjavo, pri mlajših prebivalcih pa tudi slovenske šole in službe (Dražumerič in Terseglav 1987, 211).

* * *

¹⁵ Statistični urad Republike Slovenije, Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002 (2003); več o tem na spletni strani: <http://www.sigov.si/popis2002/popisniRezultati/slovenija/CRNOMELJ.htm> (1. 7. 2003).

¹⁶ Pričujoči tekst vključuje le rezultate popisov prebivalstva do leta 1991. Rezultatov zadnjega popisa prebivalstva leta 2002 mi na Statističnem uradu Republike Slovenije niso posredovali, saj jim to preprečujejo Zakon o popisu prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj v RS v letu 2002 (Uradni list RS, št. 66/00 in 26/01), Zakon o državni statistiki (Uradni list RS št. 45/95 in 09/01) in Zakon o varstvu osebnih podatkov (Uradni list RS, št. 59/99). Na podlagi teh zakonov podatkov o narodni in verski pripadnosti ter podatkov o maternem in pogovornem jeziku po tako nizkih teritorialnih enotah, kot jih predstavljajo štiri obravnavane vasi v Beli krajini, ne smejo objavljati ali jih posredovati uporabnikom.

Sicer belokranjske Srbe označujejo kot jezikovno prilagodljive. Z drugimi Belokranjci govorijo v njihovem narečju, s »Kranjci« pogovorno slovensko z narečnimi in srbohrvaškimi leksemi in izgovorjavo, s Hrvati pa hrvaško z nekaterimi odstopanji (Dražumerič in Terseglav 1987, 211). Danes je pogovorni jezik predvsem belokranjsko narečje slovenščine, le starejši vaščani med seboj še govori srbsko, nekateri tudi še s svojimi otroki in vnuki. Povojna generacija, ki vedno bolj opušča jezik svojih vasi, govori srbohrvaško s podobnimi težavami kot mladina iz slovenskih krajev (Dražumerič in Terseglav 1987, 211–212).

Popisi prebivalstva pred sto in več leti nam kažejo homogeno nacionalno sestavo obravnavanih vasi, čeprav so takrat spraševali po občevalnem jeziku in ne po istih kategorijah kot danes. Tudi zadnji popisi še kažejo na to, da se večina prebivalcev opredeljuje za Srbe, a popisa prebivalcev iz let 1981 in 1991 kažeta na upad deleža tistih, ki se opredeljujejo za Srbe (glej tabelo 2).

Tabela 2: Narodnostna opredelitev prebivalcev obravnavanih vasi

Kraj	Število prebivalcev		Narodnostno opredeljeni								Narodnostno neopredeljeni + neznano ¹⁷	
			Srbi		Slovenci		Hrvati		Jugoslovani		1981	1991
	1981	1991	1981	1991	1981	1991	1981	1991	1981	1991		
Bojanci	96	102	74	47	21	18	-	1	1	14	1	19
Marindol	121	107	97	41	13	23	2	1	-	39	9	3
Miliči	45	32	32	21	5	6	4	1	4	4	4	-
Paunoviči	42	44	28	9	7	8	6	7	-	5	1	13
SKUPAJ	304	285	231	118	46	55	12	10	5	62	15	35

Vir: Statistični urad Republike Slovenije, Popis prebivalstva 1981: Obdelovalne tabele in Popis prebivalstva; 1991: Obdelovalne tabele

Iz rezultatov popisa prebivalstva iz let 1981 in 1991 se vidi, da se v Bojancih, Marindolu, Miličih in Paunovičih še vedno največ ljudi opredeljuje za Srbe. Leta 1981 so v štirih obravnavanih vaseh živeli 304 prebivalci, od katerih se je za Srbe opredelilo 231 ali nekaj več kot tri četrtine, približno 15 odstotkov pa za Slovence. Le pet oseb se je leta 1981 opredelilo za Jugoslovane, kar se je spremenilo že ob naslednjem popisu, ko se je za Jugoslovane opredelilo 62 ljudi od 285 ali 21,75 odstotka, torej vsak peti prebivalec. To nedvomno kaže na veliko število mešanih porok, še posebej ob dejstvu, da je veliko starejših prebivalcev rojenih še v čistih srbskih družinah in so obiskovali srbsko šolo. Tak porast ob popisu leta 1991 je

* * *

¹⁷ V zadnjih dveh stolpcih sem zaradi boljše preglednosti združil kategoriji narodnostno neopredeljenih in kategorijo neznano. Pod kategorijo neznano je leta 1981 všteti devet prebivalcev Marindola in ena oseba iz Paunovičev, 19 Bojančanov leta 1991 in ena oseba iz Marindola leta 1991. Vsi ostali so narodnostno neopredeljeni.

najbrž tudi odraz dejstva, da so se odrasli otroci iz mešanih zakonov samostojno opredeljevali.

Za Srbe se je leta 1991 opredelilo le še 51 odstotkov prebivalcev omenjenih vasi, delež tistih, ki so se opredelili za Slovence, pa je znašal 23,8 odstotka. Za upad deleža tistih, ki so se opredeljevali za Srbe, je poleg neugodne starostne strukture in mešanih mladih družin najverjetneje kriva tudi takratna politična situacija. Zaradi dogodkov na Hrvaškem, le nekaj deset kilometrov stran od omenjenih štirih srbskih vasi, tam zagotovo ni bilo lahko biti Srb.

Popis iz leta 1991 kaže, da se je tudi število oseb, ki so se opredelile za Srbe v Perudini, kamor sta se preselili dve družini iz Bojancev, med letoma 1981 in 1991 zmanjšalo iz sedem na eno osebo, medtem ko v Adlešičih leta 1991 ni bilo nikogar, ki bi se opredelil za srbsko narodnost. Tudi za srbski ali srbohrvaški materni jezik se v Adlešičih ni opredelil nihče, medtem ko sta se dve osebi opredelili za pravoslavno veroizpoved. V Perudini se je za pravoslavno veroizpoved leta 1991 opredelilo še pet oseb, v Žuničih pa tri (Statistični urad Republike Slovenije, Obdelovalne tabele, 1991). Nekaj Srbov živi tudi v mestu Črnomelj. Med 5.462 prebivalci jih je bilo leta 1991 130. Težko je reči, koliko jih izvira iz obravnavanih vasi, saj so se mnogi Srbi kot ekonomski imigranti v Črnomelj priselili po drugi svetovni vojni iz republik nekdanje Jugoslavije.

V Bojancih, Marindolu, Miličih in Paunovičih so se za materni jezik opredeljevali leta 1991 nekoliko drugače kot za narodnostno pripadnost (glej tabelo 3).

Tabela 3: Opredelitev prebivalcev obravnavanih vasi po maternem jeziku

Kraj	Število prebivalcev	18 Materni jezik			Drugi jeziki	Neznano
		Srbski	Slovenski	Hrvaški		
Bojanci	102	46	38	2	-	16
Marindol	107	74	27	5	-	1
Miliči	32	26	6	-	-	-
Paunoviči	44	18	13	12	1	-
SKUPAJ	285	164	84	20	1	17

Vir: Statistični urad Republike Slovenije, Popis prebivalstva 1991: Obdelovalne tabele

V štirih obravnavanih vaseh je bilo leta 1991 164 oseb, ki so kot materni jezik navedle srbsčino ali srbohrvaščino, kar je zanimiv podatek, saj se je za Srbe leta 1991 opredelilo le 118 prebivalcev. Do tega odstopanja ni prišlo zaradi tistih, ki so se leta 1991 opredelili za Slovence; podatek namreč kaže, da je kar 84 oseb navedlo slovenščino kot materni jezik, za Slovence pa se jih je opredelilo le 55.

* * *

¹⁸ Pod srbski jezik sem štel tiste, ki so kot svoj materni jezik leta 1991 navedli srbski ali srbohrvaški jezik.

Za ugotovitev pripadnosti neki narodni skupnosti je najboljši kriterij materni jezik osebe, saj je ta najmanj podvržen asimilacijskim pritiskom¹⁹. Če prištejemo, da je leta 1991 19 oseb kot materni jezik navedlo hrvaščino, ki se v pogovornem jeziku v teh vaseh praktično ne razlikuje od srbsčine, lahko za pripadnike manjšine leta 1991 v teh vaseh štejemo kar 183 od 285 oseb, oziroma dve tretjini vseh.

Veroizpovedi v popisih prebivalstva po drugi svetovni vojni vse do leta 1991 v nekdanji Jugoslaviji niso ugotavljali. V verskem smislu so bile vasi še po drugi svetovni vojni skoraj homogene, na upad deleža pravoslavnega prebivalstva pa je poleg porok z rimskokatoliškimi verniki zagotovo vplivala tudi marginalizacija verskega življenja v nekdanji Jugoslaviji. Opredelevitev prebivalcev Bojancev, Marindola, Miličev in Paunovičev glede veroizpovedi po popisu prebivalstva leta 1991 je opisana v spodnji tabeli (glej tabelo 4).

Tabela 4: Opredelevitev prebivalcev obravnavanih vasi po veroizpovedi

Kraj	Število prebivalcev	Veroizpoved			Ni vernik	Neznano	Ni želel odgovoriti
		Pravoslavna	Rimsko-katoliška	Drugo			
Bojanci	102	51	9	-	19	23	-
Marindol	107	44	19	1	-	6	37
Miliči	32	25	2	-	-	5	-
Paunoviči	44	15	10	-	-	5	14
SKUPAJ	285	135	40	1	19	39	51

Vir: Statistični urad Republike Slovenije, Popis prebivalstva 1991: Obdelovalne tabele

Leta 1991 je bilo 135 pravoslavcev in le 40 rimokatolikov. Število tistih, ki so se leta 1991 opredelili za pravoslavce, je bilo nekoliko večje od števila tistih, ki so se opredelili za Srbe, in nekoliko manjše od števila tistih, ki so kot materni jezik navedli srbsčino ali srbohrvaščino. Te številke kažejo, da je asimilaciji bolj od veroizpovedi podvržena narodnostna opredelitev. Manjše število rimokatolikov od tistih, ki so se opredelili za Slovence in Hrvate, kaže na to, da so ljudje, ki živijo v mešanih zakonih, bolj nagnjeni k ateizmu. Nasprotno pa večje število opredeljenih za pravoslavno veroizpoved od tistih, ki so se leta 1991 opredelili za Srbe, kaže, da je pravoslavje manj podvrženo asimilaciji kot narodnostna pripadnost.

Danes v naštetih vaseh ni več mogoče govoriti o homogenem srbskem prebivalstvu, saj so vasi že narodnostno mešane. Popolnoma srbskih družin je malo. Po drugi svetovni vojni so še znani posamezni primeri, ko so belokranjski Srbi hodili po neveste v Srpske Moravice²⁰, Ponikve, Gomirje ali drugam na Hrvaško. Danes

* * *

¹⁹ Več o tem glej v Petrič (1977, 101).

²⁰ Od začetka devetdesetih let so preimenovane v Moravice.

so zakoni v teh vaseh večinoma mešani, saj se je v te vasi omožilo veliko Slovenk. V Bojancih danes ni več mlade družine, pri kateri snaha ali zet ne bi bila Slovenca. Na območju Marindola je narodno homogenih srbskih družin še nekaj.²¹

Nekatere tradicionalne običaje počasi opuščajo. Začetki folklore v Bojancih segajo v prva leta 20. stoletja (Angelovski, Petric in Simčič 2000, 10). Bojančani so kot folklorna skupina nastopali na festivalih in vsako leto za jurjevo v Črnomlju, to tradicijo pa so zaradi napetih mednacionalnih razmer prekinili na začetku devetdesetih let²². V Marindolu folklorna skupina ne deluje približno trideset let²³.

V Miličih še praznujejo Petrov dan, ki je za vaščane pomemben praznik. Veliko ljudi iz Marindola, Miličev in Paunovičev obišče mašo, pridružijo se jim tudi sorodniki iz drugih krajev, popoldne pa doma pečejo jagnje. Praznujejo še pravoslavni božič, pri katerem se v nekaterih družinah že čuti vpliv praznovanja okoliških rimskokatoliških vasi (Angelovski, Petric in Simčič 2000, 18). Ta vpliv je močnejši v mešanih družinah, ki pogosto božič praznujejo dvakrat, po julijskem in gregorijanskem koledarju. Večina še praznuje za Srbe značilno krstno slavo (Filipović 1970, 221). Po drugi svetovni vojni so verske praznike opuščali, kar je bilo takrat značilno za celotno območje nekdanje Jugoslavije, saj je komunistična oblast izvajala pritisk na vse Cerkve. Zadnjih deset do petnajst let pa ti prazniki tudi med pravoslavnim prebivalstvom Bele krajine spet pridobivajo pomen.²⁴

Maše imajo v Miličih enkrat mesečno, ko pride duhovnik iz Moravic na Hrvaškem, ob večjih praznikih tudi dvakrat mesečno. V Bojancih le še nekajkrat letno vodi mašo kdo iz samostana Gomirje, ki se nahaja na Hrvaškem, dobrih dvajset kilometrov jugozahodno od Vinice. Pride na jurjevo oziroma ?ur?evdan, ki je tudi vaški praznik – podobno kot v Marindolu petrovo ali Petrov dan – in za božič ter še nekaj večjih praznikov. Mašujejo v srbskem jeziku, nekateri starejši duhovniki pa v vernikom težje razumljivi starocerkveni slovanščini, ki je bila nekoč značilna za pravoslavno cerkev. Maše v Bojancih so po pripovedovanju domačinov nekoliko slabše obiskane od tistih v Miličih, kjer prebivalci tudi sicer bolj spoštujejo običaje. Na območju Bojancev je vzrok za to najbrž tudi v večjem številu porok med pravoslavci in katoliki.²⁵

Pravoslavne vasi v Beli krajini sicer sodijo pod različne cerkvene oblasti, saj so Bojanci danes del zagrebško-ljubljanske metropolije, Miliči pa so z Marindolom in Paunoviči del gornjekarlovške metropolije²⁶.

* * *

²¹ Intervju z osebo št. 2, Bojanci, 1. september 2003 in intervju z osebo št. 3, Marindol, 8. september 2003.

²² Intervju z osebo št. 2, Bojanci, 1. september 2003.

²³ Intervju z osebo št. 3, Marindol, 8. september 2003.

²⁴ Intervju z osebo št. 3, Marindol, 8. september 2003.

²⁵ Intervju z osebo št. 2, Bojanci, 1. september 2003 in intervju z osebo št. 3, Marindol, 8. september 2003.

²⁶ Intervju z osebo št. 2, Bojanci, 1. september 2003.

DOGODKI V BOJANCIH, MARINDOLU, MILIČIH IN PAUNOVIČIH V ZADNJEM DESETLETJU 20. STOLETJA

V zadnjih desetih letih se o srbskih pravoslavniških vaseh v Beli krajini ni veliko slišalo. Drugače je bilo v začetku devetdesetih, ko so se vasi znašle v številnih srbskih in slovenskih časopisih.

Ob mitingaških aferah konec osemdesetih let prejšnjega stoletja, ko so privrženci velikosrbske politike Slobodana Miloševića v Ljubljani pripravljali velik shod, ki naj bi se ga proti takratni politiki slovenskih oblasti udeležili protestniki iz vse nekdanje Jugoslavije, je nekdo na slovenske oblasti naslovil pismo, v katerem je poudarjal, da Slovenci ogrožajo belokranjske Srbe (Bezdek-Jakše 1990, 1). Leta 1990 je nekaj srbskih novinarjev prišlo med belokranjske Srbe ugotavljat, kako živijo, in jih celo skušalo prepričati, da so zapostavljeni (Dimitrić 1990a, 2).

V nekaterih srbskih časopisih so se takrat pojavila tudi namigovanja, da so Srbi v Beli krajini slovenski »pastorki«. Te časopisne članke, ki so se pojavljali predvsem v beograjskem, takrat promiloševićevskem dnevniku Politika, so sorodniki iz Srbije pošiljali tudi Srbom v Beli krajini; te pisanje ni navdušilo. Vaščani so takrat na sestanku, ki so ga srbski novinarji sklicali in jih nagovarjali, naj se odcepijo od Slovenije, rekli, da po njihovem mnenju niso zanemarjeni in da ne živijo slabše od Slovencev v sosednjih vaseh. Ker so novinarji videli, da med belokranjskimi Srbi niso našli somišljenikov, kasneje v te vasi niso več prihajali.²⁷

Podoben dogodek se je maja 1990 zgodil tudi v Bojancih, ko je poskušala novomeška podružnica Srpske demokratske stranke pripraviti proslavo ob 600-letnici kosovske bitke. Takšni proslavi vaščani načeloma ne bi nasprotovali, če bi bila spomin na začetek dogodkov, ki so Srbe iz njihove nekdanje domovine pregnali v Belo krajino²⁸. Problematična sta bila tedaj predvsem čas in organizator, saj so se na belokranjske Srbe spomnili takrat, ko je bil zelo aktualen memorandum, ki so ga leta 1985 sprejeli člani Srbske akademije znanosti in umetnosti in z njim obudili idejo o veliki Srbiji. Proslavo pa so želeli organizirati ljudje, ki so podpirali to idejo. S tem se prebivalci srbskih vasi v Beli krajini, ki so vedno poudarjali, da želijo s svojimi sosedi živeti v slogi, niso strinjali. V Bojancih so takrat kot znak nasprotovanja tej proslavi oblikovali protestno izjavo, ki so jo podpisali vsi volivci iz te vasi (Dimitrić 1990a, 2).

Oktober 1990 sta Bojance obiskala tedanji predsednik predsedstva Republike Slovenije Milan Kučan in član predsedstva Dušan Plut, sicer Belokranjec. Plut je tedaj dejal, da je potrebna posebna skrb, da bi se ohranila narodna zavest, vera in

* * *

²⁷ Intervju z osebo št. 1, Adlešiči, 25. avgust 2003.

²⁸ Intervju z osebo št. 2, Bojanci, 1. september 2003.

kultura prebivalcev štirih srbskih vasi in da bi bila za Slovenijo sramota, če ob popisu prebivalcev leta 2001 tu ne bi bilo več Srbov (Dimitrić 1990b, 2). Opozoril je tudi, da zaprtje šole v Bojancih ni bilo politično modro dejanje, čeprav so jo zaprli iz istih razlogov kot druge šole. Kučan je na sestanku v Bojancih govoril o odnosih v Jugoslaviji, ki so bili takrat napeti, in dejal, »da mora večinski narod zaradi enakopravnosti priznati manjšini več pravic, kot jih zahteva zase« (Krasko 1990, 9). Dejal je tudi, da je mogoče, da je nekdo dober Srb in obenem dober državljan Slovenije (*ibid.*), kar so takrat mnogi prikazovali kot nemogoče. Vaščani so takrat tudi poudarili, da ne sprejemajo vloge predhodnika za borbo za pravice Srbov v Sloveniji in da živijo na način, ki so si ga sami izbrali in da sami odločajo o svoji veroizpovedi, jeziku in običajih. Poudarili so tudi, da so proti temu, da se kdo v njihovem imenu bori za njihove pravice (Bezdek-Jakše 1990, 1).

Tudi zaradi teh dogodkov so belokranjski Srbi ob plebiscitu decembra 1990, na katerem se je odločalo o tem, ali naj Slovenija postane samostojna in neodvisna država, s takšno večino kot drugi prebivalci Slovenije podprli neodvisnost Slovenije (Dimitrić 1990c, 3), k temu pa so jih tako kot ob referendumu na marindolskem območju vodili predvsem praktični razlogi.

Tudi drugače so se belokranjski Srbi strogo ogradili od dogajanja na Hrvaškem in v Sloveniji. Ta je sledil osamosvajanju teh dveh držav, čeprav so jih tudi po letu 1990 še skušali vpletati v omenjene dogodke. Na hrvaški strani Kolpe so se med spopadi med hrvaškimi Srbi in Hrvati pojavila namigovanja in teorije, da v belokranjskih srbskih vaseh prebivalci kopičijo orožje in da nameravajo na tem območju Hrvaško presekati na pol – Miliči so od Bosne in Hercegovine oddaljeni dobrih 45 kilometrov zračne linije, od takrat okupiranih področij Hrvaške pa približno pol manj – in sicer tako, da bodo naenkrat Srbi iz Like in Korduna udarili z juga, Srbi iz Bele krajine pa s severa. Zgodilo se je tudi nekaj incidentov, saj so Hrvati izstreljevali rafale na belokranjsko stran reke Kolpe, a se slovenske oblasti takrat na hrvaško izzivanje niso odzvale in niso zaščitile svojih državljanov.²⁹

Medsebojni odnosi med Slovenci in Srbi v Beli krajini so bili v celotnem obdobju slovenskega osamosvajanja dobri, kar poudarjajo tako eni kot drugi. Med Slovenci in Srbi niso zabeležili medsebojnih trenj in incidentov, saj za kaj takega enostavno ni bilo razlogov. Belokranjci so si bili ne glede na izvor in etnično pripadnost vedno enotni v tem, da so vsi Belokranjci, da skupaj živijo in se dobro razumejo ter so na to tudi ponosni. Če so se že kdaj pojavile kakšne zbadljivke, so šle največkrat na račun prebivalcev drugih vasi in ne na prebivalce drugačnega etničnega izvora.

* * *

²⁹ Intervju z osebo št. 3, Marindol, 8. september 2003.

Iz poznavanja razmer v Beli krajini lahko trdim, da so medetnični odnosi v Beli krajini dobri. Posamezne primere nacionalne nestrpnosti, ki pa so bili v preteklem obdobju redki, so povzročali večinoma ljudje, ki so se v Belo krajino priselili po drugi svetovni vojni in niso del avtohtonega prebivalstva Bele krajine ter z njimi ne delijo pogleda na mednacionalne odnose, ki temelji na medsebojni strpnosti.

ALI LAHKO V PRIMERU SRBOV V BOJANCIH, MARINDOLU, MILIČIH IN PAUNOVIČIH GOVORIMO O KLASIČNI NARODNI MANJŠINI?

Kriteriji opredeljevanja klasičnih manjšin v okviru evropskega režima varstva narodnih manjšin so:³⁰

1. *Dolgotrajna in stalna naselitev*

Pripadniki klasičnih manjšin so na določenem ozemlju stalno naseljeni praviloma že več generacij in izkazujejo drugačno identiteto od večinskega prebivalstva neke države.

Roterjeva (2003, 15-23) temu kriteriju dodaja še druge:

2. *Številčnost (Roter 2003, 15)*

Število pripadnikov manjšin je manjše od števila preostale populacije v državi (Roter 2003, 15).

3. *Nedominantni položaj*

Nedominantni položaj je danes razumljen v kombinaciji z drugimi kriteriji, na primer z obstojem posebne identitete, različne od večine, ki obvlada vzvode politične moči v neki državi (Roter 2003, 16-17).

4. *Drugačnost oziroma posebna identiteta*

Opredelitev termina manjšina temelji na etničnih, jezikovnih, verskih in kulturnih značilnostih, ki se razlikujejo od tistih, ki jih imajo pripadniki večinske populacije (Roter 2003, 17).

5. *Subjektivna volja pripadnikov manjšin, da ohranjajo svojo drugačnost*

Poskusi definiranja manjšin predvidevajo, da si posamezniki - pripadniki manjšine želijo oziroma prizadevajo ohraniti svoje posebnosti (Roter 2003, 17-20).

6. *Državljanstvo kot (dodatni, evropski) kriterij opredeljevanja manjšin*

* * *

³⁰ Več o tem glej v Rotar (2003).

V praksi je pogoj državljanstva v večini držav predvsem posledica želje po čim večji integraciji priseljencev v družbo, saj so pripadniki »tradicionalnih« oziroma avtohtonih manjšin v Evropi brez izjeme državljani držav, v katerih živijo. Slovenija priznavanje statusa manjšine ne pojmuje z državljanstvom, ampak z avtohtonostjo narodne skupnosti (Roter 2003, 20–22).

Prebivalci obravnavanih vasi do sedaj niso izrazili želje po priznanju statusa manjšine. Glavni vzrok za to je verjetno majhno število pripadnikov te skupnosti in njihovo mnenje, da bi izražanje želje po tem lahko privedlo do poslabšanja odnosa z večinskim narodom. Belokranjski Srbi večinoma tudi sami menijo, da se zaradi maloštevilnosti in asimilacije v prihodnjih desetletjih ne bodo uspeli obdržati in da zato uveljavljanje pravic niti ni najbolj smiselno.

Proces izgubljanja narodne zavesti pri belokranjskih Srbih pospešujeta šola in mešane poroke. Tudi majhnost skupnosti, ki narekuje vsakodnevne stike predvsem s slovensko večino in ukinitvev poučevanja v srbohrvaščini, sta naredila svoje. Nekoč je pripadnost pravoslavju zagotavljala nacionalno zavest in skupnost varovala pred asimilacijo, saj so se zaradi vpliva cerkve pravoslavci poročali med seboj, kar pa se je dokončno spremenilo po drugi svetovni vojni. Nekoč so se tudi vsi pravoslavci opredeljevali za Srbe, medtem ko danes najdemo primere, ko se ljudje opredeljujejo za Slovence in pravoslavce.

Po mnenju enega od vprašanih danes o srbski manjšini ne moremo več govoriti. O tem, kako se danes opredeljujejo, se po besedah Slovencev v Beli krajini niti ne razpravlja, saj bi to lahko med ljudi vneslo razprtije. Vsi vprašani pa se strinjajo, da v tem delu Bele krajine živijo ljudje drugačnega etničnega izvora, narodne pripadnosti in veroizpovedi kot Slovenci v Beli krajini.

Predvsem pri mladih se »srbstvo« izgublja, kar se vidi tudi na pokopališčih. Na bojanškem pokopališču na novejših spomenikih priimke slovenijo, jih zapisujejo v latinici in s trdim č, medtem ko so napisi na starejših spomenikih upoštevajo srbski pravopis in so v cirilici. Splošno razširjeno mnenje je, da se tradicije bolj držijo prebivalci Marindola kot Bojancev, kar pa je verjetno posledica manjšega števila mešanih porok na območju Marindola s Slovenci oziroma Slovenkami iz okoliških vasi. V Bojancih naj bi se »srbstvu« po mnenju nekaterih uspelo obdržati le še 40, v Mariindolu pa do 150 let (Ognjanović 1997, 127).

Nekateri starejši ljudje s svojimi vnuki še govorijo srbsko in jih tudi učijo cirilice, ki pa jo je večina ljudi že pozabila. Tudi napis na pravoslavni cerkvi v Bojancih, s katerim so želeli zagotoviti, da se bodo prihodnje generacije zavedale svojega izvora, je napisan v latinici prav zato, da bodo mlajše generacije sploh znale prebrati, kaj na njem piše.³¹

* * *

³¹ Intervju z osebo št. 2, Bojanci, 1. september 2003.

Da si sami prebivalci teh vasi še želijo ohraniti svojo dediščino, so dokazali tudi Bojančani, saj so za predvideno obnovo pravoslavne cerkve, posvečene obglavljenju sv. Jovana, prispevale vse hiše v Bojancih. Pri obnovi cerkve v Miličih so pred nekaj leti prav tako velikodušno pomagali domačini.³²

O podelitvi manjšinskih pravic so si mnenja podobna, saj bi to bilo zaradi majhnosti te srbske skupnosti težko izvedljivo. V vseh štirih obravnavanih vaseh je le nekaj več kot deset osnovnošolskih otrok, ki obiskujejo dve različni osnovni šoli. Zato poudarjajo, da se za šolanje v srbskem jeziku verjetno nihče ne bi odločil. Po ukinitvi šole in poučevanja v srbohrvaščini danes težko govorimo o tem, kako bi belokranjski Srbi sprejeli manjšinske pravice. Po mnenju sogovornikov je mogoče tudi, da bi bili otroci, ki bi obiskovali pouk srbskega jezika, stigmatizirani. Sicer sem dobil občutek, da bi prebivalci teh vasi sprejeli podelitev manjšinskih pravic, če bi bila njihova skupnost številčnejša, saj bi bile potem tudi manjšinske pravice bolj samoumevne.

Nekoliko pa jih pri tem omejujejo tudi dogodki ob razpadu Jugoslavije, ki so majhno skupnost, kot je srbska v Beli krajini, naredili še bolj ranljivo. Na eni strani so jih poskušali prikazati kot ogrožene in vnesti razdor med njih in druge Belokranjce, na drugi strani pa so se jih bolj kot drugih v Sloveniji dotaknili bližnji dogodki na Hrvaškem, ki so zelo prizadeli tamkajšnjo srbsko skupnost, kar so čutili tudi prebivalci belokranjskih srbskih vasi. V bližnjem Karlovcu so tako med zadnjo vojno na Hrvaškem minirali in uničili stavbo, v kateri je bil sedež pravoslavnih verskih oblasti, ki so do tedaj skrbele za versko oskrbo prebivalcev vasi Marindol, Miliči in Paunoviči.³³

Zagotovo na nekaj zadržanosti glede sprejema manjšinskih pravic vpliva tudi dejstvo, da se ta skupnost po zgodovinskem spominu in deloma tudi po kulturnih značilnostih razlikuje od Srbov v Srbiji. Vendar so te razlike značilne tudi za Srbe v Liki in Kordunu in za mnoge druge »klasične narodne manjšine« po svetu. Vseeno pri manjših skupnostih te razlike bolj negativno vplivajo na občutek povezanosti z matičnim narodom in s tem na dojemanje sebe kot manjšine. Manjše narodne skupnosti so bolj občutljive glede odnosov z večinskim narodom in zato pri samoopredeljevanju bolj razpete med poenotenjem z matičnim narodom oziroma sprejemanjem njegovih vplivov ter sprejemanjem vplivov ali celo asimilacijo z večinskim narodom.

Splošno gledano Srbi v Beli krajini ne želijo pozabiti svojih korenin in si želijo, da bi se jih zavedali tudi njihovi potomci. Mnogi med njimi so mnenja, da pri-

* * *

³² Intervju z osebo št. 2, Bojanci, 1. september 2003 in intervju z osebo št. 3, Marindol, 8. september 2003.

³³ Intervju z osebo št. 3, Marindol, 8. september 2003.

imkov ne bi smeli sloveniti in da bi morali tudi imena vasi zapisovati dvojezično, saj je nesmiselno ignorirati zgodovinska dejstva, ki govore temu v prid.

Najboljše možnosti za ohranjanje jezika jim daje bližina meje s Hrvaško, saj lahko vsakodnevno poslušajo radijske in televizijske oddaje v hrvaškem jeziku, ki je narečju belokranjskih Srbov zelo blizu. Njihov srbski narečni pogovorni jezik se od današnje knjižne srbsčine razlikuje bolj kot od današnje knjižne hrvaščine.

Za ohranjanje identitete srbske skupnosti bi bilo mogoče poskrbeti na podoben način kot pri manjšinskih skupnostih, ki se soočajo s podobnimi težavami kot Srbi v Beli krajini. To težavo predstavljata predvsem maloštevilnost in odrezanost od matične skupnosti. Odrezanost je pri srbskih vaseh v Beli krajini predvsem politična in se kaže v tem, da se mladi zaradi maloštevilnosti srbske skupnosti poročajo predvsem s Slovenci, jezikovno pa so si že precej sorodni s Hrvati na drugi strani Kolpe; tako imajo možnost vsaj na ta način delno ohranjati svoj jezik, ne pa tudi pisave.

Posebnost slovenskega modela, ki nalaga varstvo manjšinskih narodnih skupnosti tudi večinskemu prebivalstvu, pa bi bilo treba v obravnavanem primeru še uveljaviti. Prav tako bi bilo treba uveljaviti še pravico do izobraževanja Srbov v Beli krajini v maternem jeziku, glede na maloštevilnost najboljše v podobni obliki kot na narodnostno mešanih območjih v Prekmurju. Uveljavitev teh pravic bi bila tu sicer nekoliko težja že zaradi tega, ker na območju štirih vasi ni šol, pravico bi bilo torej treba uveljaviti na enojezičnem slovenskem območju, morda tudi v obliki učenja jezika sosedov, torej Hrvatov, ki je narečju Srbov v Beli krajini precej blizu.

Svobodna raba jezika v zasebnem življenju je sicer zagotovljena, v javnem življenju pa ni vidne dvojezične toponomastike, kar pa ob zadostni politični volji ne bi bil velik problem in strošek. Pravice do razvoja kulture, stikov in do rabe nacionalnih simbolov so tudi uresničljive, nekoliko težje pa bi bilo – podobno kot na področju šolstva – popolnoma uveljaviti pravico do svobodne rabe jezika na gospodarskem področju. Diskriminacije pri zaposlovanju na obravnavanem območju sicer ni, zaradi neobstoja omembe vrednih gospodarskih subjektov pa na območju štirih vasi v praksi ne bi bilo mogoče uveljaviti rabe jezika v gospodarski sferi.

Uveljavitev pravice do politične participacije pripadnikov narodne skupnosti je tako kot uveljavitev ostalih pravic odvisna predvsem od politične volje institucij večinskega naroda, saj lahko le te zagotovijo enakopravno soodločanje manjšin na politični ravni (Jesih 2003, 14).

V prid potrditvi priznanja statusa klasične narodne manjšine lahko ugotovimo, da gre v primeru belokranjskih Srbov za dolgotrajno naselitev štirih obravnavanih vasi. Belokranjski Srbi namreč območje Marindola, Miličev in Paunovičev stalno naseljujejo že skoraj pol tisočletja.

Tudi po kriterijih opredeljevanja manjšin v okviru varstva manjšin, ki jih omenja Roterjeva (2003, 15–23), belokranjski Srbi izpolnjujejo kriterije za priznanje statusa manjšine. Njihovo število je manjše od preostale populacije v državi. Odsotnost številčne klavzule v slovenskem modelu varstva manjšin je zaradi maloštevilnosti srbske skupnosti v Bojancih, Marindolu, Miličih in Paunovičih zelo pomembna, saj je vseh prebivalcev v obravnavanih vaseh po popisu prebivalstva leta 2002 le še 243. Njihova identiteta se razlikuje od identitete večinskega naroda Slovencev, čeprav s samimi Belokranjci delijo nekatere skupne kulturne značilnosti. Od večinskega naroda se nedvomno razlikujejo po maternem jeziku, po narodni in verski pripadnosti. Nekoliko je vprašljiva le subjektivna volja pripadnikov manjšine, da ohranjajo svojo drugačnost.

Vseh pravic, ki jih predvideva slovenski model varstva manjšin, zaradi maloštevilnosti sicer ne bi mogli izvajati v celoti, bi pa lahko na območju Bojancev, Marindola, Miličev in Paunovičev brez težav uvedli dvojezične napise, poskrbeli za pouk v jeziku manjšine in za ustrezno politično udeležbo. Po slovenskem modelu varstva narodnih skupnosti bi torej lahko Srbom v štirih belokranjskih vaseh podelili kolektivne manjšinske pravice, ki jih država priznava italijanski in madžarski narodni skupnosti.

REFERENCE:

- Angelovski, Igor; Petric, Darja, Simčič Petra (2000): Prazniki in praznovanja pri Uskokih v Beli krajini. Raziskovalna naloga. Srednja šola, Črnomelj.
- Bezek-Jakše, Mirjam (1990): M. Kučan in dr. D. Plut med Srbi v Beli krajini. V: Dolenjski list, 18. 10. 1990. 1.
- Dimitrić, Milovan (1990a): Bojanci pravijo, da bodo proslave prirejali kar sami. V: Delo, 31. 5. 1990, 2.
- Dimitrić, Milovan (1990b): Belokranjski Srbi se ne čutijo ogrožene. V: Delo, 16. 10. 1990, 2.
- Dimitrić, Milovan (1990c): Belokranjski Srbi odločno za samostojnost Slovenije. V: Delo, 24. 12. 1990, 3.
- Dražumerič, Marinka; Terseglav, Marko 1987: Prispevek k preučevanju Srbov v Beli krajini. V: Angelos Baš (ur.) Traditiones, št. 16, 205–245. Inštitut za slovensko narodopisje, Glasbenonarodopisni inštitut, Ljubljana.
- Filipović, Milenko S. (1970): Srpska naselja u Beloj krajini (u Sloveniji). V: Radovi akademije nauka i umjetnosti BiH, 35, 147–238. Akademija nauka i umjetnosti BiH, Sarajevo.
- Jesih, Boris (2003): Politična participacija narodnih manjšin – primer Koroških Slovencev. Doktorska disertacija. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Kos, Dušan (1987): Bela krajina v poznem srednjem veku. Zveza zgodovinskih društev, Ljubljana.
- Kos, Dušan (1991): Urbarji za Belo krajino in Žumberk (15.–18. stoletje). Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana.
- Krajevni leksikon Dravske banovine 1937: krajevni repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, kulturnimi, gospodarskimi in tujskoprometnimi podatki vseh krajev Dravske banovine. Uprava krajevnega leksikona Dravske banovine, Ljubljana.
- Krasko, Ivan (1990): Bojanci niso Kninska krajina. V: Dnevnik, 17. 10. 1990, 9.
- Ognjanović, Divna (1997): Pogled kroz prošlost i viđenje budućnosti Srba u Beloj krajini. V: Vladimir Petrović (ur.): Srbi u Sloveniji, Zbornik radova sa konferencije održane 8. i 9. juna 1996, 127–131. Svetska srpska zajednica, Beograd.
- Petrič, Ernest (1977): Mednarodnopravno varstvo narodnih manjšin. Založba Obzorja, Maribor.
- Roter, Petra (2003): O pojmovanju manjšin. Prispevek je pripravljen v okviru Ciljnega raziskovalnega projekta »Percepcije slovenske integracijske politike« (V5-0780-02).

- Statistični urad Republike Slovenije 2003: Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002. Prebivalstvo po spolu, gospodinjstva, stanovanja in stavbe po naseljih, Popis 2002 - prvi. <http://www.sigov.si/popis2002/popisniRezultati/slovenija/CRNOMELJ.htm> (1. 7. 2003).
- Štih, Peter; Simoniti Vasko (1996): Slovenska zgodovina do razsvetljenstva. Mohorjeva družba v Celovcu in Korotan Ljubljana d.o.o., Celovec; Ljubljana.
- Štrumbl, Žarko (1991): Uskoki na Slovenskem in v Žumberku. Arhivi (14,1-2), 42-50.
- Telefonski imenik Slovenije, 2003, 07 Novo mesto (2003). Telekom Slovenije, d.d., Ljubljana.
- Terseglav, Marko (1996): Uskoška pesemska dediščina Bele krajine. Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Ljubljana.
- Valvasor, Janez Vajkard (1984/1689): Slava Vojvodine Kranjske. Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Županić, Niko (1912): Žumberak i Marindol - prilog antropologiji i etnografiji Srba u Kranjskoj. Državna štamparija Kraljevine Srbije, Beograd.

PRIMARNI VIRI:

- Intervju z osebo št. 1, Adlešiči, 25. avgusta 2003.
- Intervju z osebo št. 2, Bojanci, 1. septembra 2003.
- Intervju z osebo št. 3, Marindol, 8. septembra 2003.
- Statistični urad Republike Slovenije, Popis prebivalstva 1981, Obdelovalne tabele.
- Statistični urad Republike Slovenije, Popis prebivalstva 1991, Obdelovalne tabele.